

Časový význam prvotných predložiek v spisovnej slovenčine a v spisovnej poľštine

Marta Vojteková

Inštitút rusistiky, ukrajinistiky a slavistiky,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita, Prešov

1.1 Čas predstavuje popri priestore druhú najvýraznejšiu zložku mimojazykovej (fyzickej) reality. Časové vzťahy, ku ktorým dochádza v tejto realite, však majú abstraktnejší charakter než priestorové vzťahy. Čas a priestor sú vo vzťahu abstraktné – konkrétne. Je to dané tým, že čas nevidíme, je nehmotný, kým priestor vnímame zrakom a často je uchopiteľný. K časovému vzťahu dochádza, ak subjekt vykonáva nejakú činnosť alebo prichádza k vzniku nejakého stavu vo vzťahu k istej časovej jednotke. Časové vzťahy sa v jazyku transformujú do konkrétneho časového významu, ktorý, okrem iného, vyjadrujú aj predložky. Časový význam patrí k tzv. kontextovým významom predložiek, ktoré vychádzajú zo skutočnosti, že predložky sú synsémantické slová, ktoré nadobúdajú významy až v kontexte. Tento kontext tvorí vecný význam podradených slov, pádový význam podradených slov, význam nadradených slov a ďalšie zložky tvoriace kontext okolo predložky.

1.2 Časový význam sa tradične považuje za sekundárny kontextový význam predložiek (porov. napr. Oravec, 1968, s. 11). Nikde však nenájdeme zmienku o tom, aké miesto zastáva v rámci sekundárnych významov. V malej miere sa zdôrazňuje aj vzťah časového významu a základného priestorového významu (porov. napr. Oravec, 1968, s. 13). Podľa našej mienky zastáva časový význam v rámci sekundárnych významov prioritné postavenie a nepopierateľná je aj jeho blízkosť či mnohé paralely s priestorovým významom. Uvedené skutočnosti chceme dokázať v nasledujúcich bodoch.

1.2.1 Počet prvotných predložiek, ktoré v kontexte vyjadrujú časový význam, je približne rovnaký ako v prípade priestorového významu. Časový (a súčasne priestorový) význam nevyjadruje v slovenčine len päť predložiek, v poľštine osem predložiek. V slovenčine sú to predložky: *bez* (G.), *okrem* (G.), *pre* (A.), *skrz* (A.), *u* (G.); v poľštine predložky: *bez* (G.), *dla* (G.), *podług* (G.), *prócz* (G.), *wbrew* (D.), *według* (G.), *wobec* (G.), *wskutek* (G.). Dôvodom, prečo tieto predložky nevyjadrujú časový ani priestorový význam, je dominantnosť niektorého zo zostávajúcich sekundárnych významov, prípadne ich štylistická príznakovosť.

V porovnaní s ostatnými sekundárnymi významami je počet predložiek vyjadrujúcich časové vzťahy neporovnateľne vyšší. Napríklad príčinu vyjadrujú v slovenčine najčastejšie prvotné predložky: *pre* (A.), *za* (A.), *od* (G.), *z* (G.), *na* (A.), *po* (L.), *pred* (I.), *nad* (I.); v poľštine predložky *z* (G.), *od* (G.), *dla* (G.), *wskutek* (D.), *przez* (A.), *za* (A.), *na* (A.). Význam spôsobu vyjadrujú v slovenčine prevažne predložky *bez* (G.), *s* (I.), ale aj predložky *v* (L.), *na* (A.), *na* (L.), *od* (G.); v poľštine predložky *bez* (G.), *z* (I.), *na* (A.), *w* (A.), *po* (L.), *na* (L.), *w* (L.).

1.2.2 Z konfrontácie vyjadrovania časového a priestorového významu ďalej vyplýva, že existuje skupina predložiek, ktorá vyjadruje časový význam, ale nevyjadruje priestorový význam, a skupina predložiek, ktorá, naopak, vyjadruje priestorový význam, ale nevyjadruje časový význam. Prvú skupinu (s príznakmi +časový význam, –priestorový význam) tvoria v slovenčine predložky: *s* (I.), *za* (G.) a *o* (L.); v poľštine predložky: *podczas* (G.), *z* (I.), *o* (L.), *za* (G.). Druhú skupinu (s príznakmi –časový význam, +priestorový význam) utvárajú v slovenčine predložky: *nad* (A.) a *pred* (A.); v poľštine predložky: *u* (G.), *przeciw(ko)* (D.), *o* (A.), *przed* (A.), *nad* (A.), *pod* (I.), *między* (A.), *między* (I.).

1.2.3 Počet významových odtienkov, ktoré môžeme vydeliť v rámci časového významu, dokazuje pomerne bohatú členitosť časovej reality, hoci nie je až taký vysoký ako pri priestorovom význame. Porovnanie s ostatnými sekundárnymi významami, ktoré sa vo väčšine prípadov vôbec nečlenia, však dokazuje prioritné postavenie časového významu v rámci ostatných sekundárných významov.

Jednotlivé odtienky časového významu môžeme rozdeliť v prvom rade na statické (miestne) časové významy a dynamické (smerové) časové významy. Statické významy odpovedajú na otázky *kedy?/kiedy?*, *nakedy?/na kiedy?* *ako dlho?/jak długo?*, *ako často?/jak często?* Dynamické významy odpovedajú na otázky *odkedy?/od kiedy?*, *dokedy?/do kiedy?*

V rámci statických významov môžeme vydeliť:

– význam „časového bodu“, ktorý rozdeľujeme na konkrétny a približný časový bod;

– význam „relačného určenia“, ktoré udáva časový vzťah k inému času alebo dej. Význam relačného určenia rozdeľujeme na tri podtypy. Prvý podtyp tvoria predložkové konštrukcie, ktoré vyjadrujú „časové predchádzanie“ (*pred/przed+I.*), druhý „časovú súčasnosť“ (*s/z+I.*, *medzi+I.*) a tretí „časovú následnosť“ (v slovenčine *o+A.*, *za+I.*, *po+L.*; v poľštine *za+A.*, *za+I.*, *po+L.*, *w+ A.*);

– význam „časového úseku“, v priebehu ktorého sa koná dej;

– význam „časovej frekvencie“, t. j. pravidelného opakovania v čase.

K dynamickým časovým významom patrí:

– význam „časového východiska“;

– význam „časovej hranice“.

Jednotlivé časové odtienky sme vyexcerpovali z predložkových hesiel uvedených vo výkladových slovníkoch slovenského a poľského jazyka, z *Morfológie slovenského jazyka* (1966) a z monografie *Slovenské predložky v praxi* (1968). V klasifikácii časového významu sa pridrievame chápania uvedeného v knihe *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax* (1986, s. 121 – 123). Naším vkladom do uvedenej klasifikácie je rozdelenie významu „relačného určenia“ na význam „časového predchádzania“, význam „časovej súčasnosti“ a význam „časovej následnosti“. Zároveň sme obohatili význam časového bodu o prívlastok konkrétny, a to kvôli jeho bližšej špecifikácii a lepšiemu vyniknutiu rozdielu voči približnému časovému bodu.

1.2.4 Paralely časového a priestorového významu možno ilustrovať najlepšie na predložkách, ktoré vyjadrujú oba typy kontextových významov. V tomto prípade dochádza výmenou kontextu okolo niektorých predložiek k prenosu významu z priestorovej oblasti do časovej, prípadne opačne. Napríklad predložky *od* (G.), *z* (G.)

vyjadrujú priestorové alebo časové východisko v závislosti od toho, či sa spájajú s priestorovým alebo časovým názvom. Podobne predložky *do* (G.), *po* (A.) vyjadrujú priestorovú alebo časovú hranicu v závislosti od sémantiky podradeného mena. Predložka *pri* (L.) môže v závislosti od kontextu vyjadriť blízkosť v priestorovej oblasti (miestny význam „blízko, v blízkosti, neďaleko“), ale aj blízkosť v časovej oblasti (význam „približného časového bodu“). Predložka *pred/przed* (I.) vyjadruje predchádzanie v priestore (miestny význam „vpredu, spredu, odpredu, na prednej strane“ niečoho) alebo v čase (význam „relačného určenia“). Podobných prípadov by sme mohli doložiť v oboch jazykoch celý rad.

1.2.5 Pri predložkách vyjadrujúcich oba typy kontextových významov (časový aj priestorový) sme si často všimli nerovnocennosť týchto významov. Týka sa predovšetkým počtu významových odtienkov v rámci jedného a druhého významu pri totožnej predložke a zníženej frekvencie jedného z významov spôsobenej štylistickou príznakosťou či postupným zánikom daného významu pri predložke. V rámci súboru prvotných predložiek nachádzame celý rad predložiek s takýmito charakteristikami, pričom na tomto mieste sa obmedzíme len na niekoľko z nich, ktoré to budú ilustrovať.

Predložka *pri/przy* (L.) vyjadruje len jeden priestorový význam (miestny význam „blízko, v blízkosti, neďaleko“), ale až tri časové významy v slovenčine (význam „približného časového bodu“, význam „konkrétneho časového bodu“ a význam „časového úseku“) a dva časové významy v poľštine (význam „konkrétneho časového bodu“ a význam „časového úseku“).

Smerový význam „nižšie“ niečoho je pre predložku *pod* (A.) v oboch jazykoch nočný, ale časový význam (význam „približného časového bodu“) ostal pri tejto predložke v slovenčine len v spojení *pod večer* (*podvečer*) a v archaickej konštrukcii *pod jeseň*. V poľštine je tento časový význam rovnako frekventovaný ako priestorový, a preto sa zachováva aj vo väčšom počte spojení: *pod koniec miesiąca*, *pod koniec ubiegłego tygodnia*, *pod wieczór*, *pod jesień*...

Podobne predložka *nad* (I.) vyjadruje nepríznakový miestny význam „vyššie“ niečoho, ale časový význam (význam „približného časového bodu“) sa pri nej v slovenčine zachoval len v spojeniach *nad ranom*, *nado dňom* (so štylistickým príznakom archaickej). Obmedzená frekvencia je aj v poľštine, lebo význam „približného časového bodu“ vyjadruje táto predložka len s názvami častí dňa (*nad ranem*, *nad wieczorem*).

Nižšia frekvencia časového významu pri predložkách *nad* a *pod* napokon vyplýva aj z nemožnosti vertikálneho členenia času, ktorý plynie horizontálne.

1.3 V úvode tohto príspevku sme časový význam zaradili k tzv. kontextovým významom predložiek, ktoré vychádzajú z toho, že samotné predložky majú synsémantickú povahu a významy nadobúdajú až v kontexte. Pri utváraní konkrétnych kontextových významov sa jednotlivé zložky kontextu podieľajú v rozličnej miere, preto v nasledujúcej časti opíšeme mieru vplyvu konkrétnych elementov kontextu pri utváraní časového významu.

1.3.1 Za najdôležitejšiu zložku kontextu, ktorá participuje na vyjadrovaní časového významu, považujeme **vecný význam podradených slov** (substantív alebo ich ekvivalentov). Súbor slov, s ktorými predložky vyjadrujú jednotlivé odtienky časového významu, je zo sémantického hľadiska úzko vyhranené. Časový význam môžu predložky vyjadriť len v spojení s:

1) *názvami času (názvy časových úsekov, časových bodov...)*: deň, týždeň, rok, ráno, poludnie, večer, Vianoce, Ján, Silvester, čas, začiatok, koniec, leto, zima, noc, prázdniny, prestávka, semester, rok, život, 24 hodín... // dzień, tydzień, rok, rano, południe, wieczór, Wigilia, Jan, Sylwester, czas, początek, koniec, lato, zima, noc, wakacje, przerwa, semestr, rok, życie, 24 godzin...

2) *dejovými a slovesnými menami alebo ich náhradami*: žatva, kosba, kopačka, obe-račky, tanec, sviatky, zaklopanie, čítanie, písanie, reč, hrob, smrť... // żniwa, wykopki, zbiór (jabłek), taniec, święta, pisanie, czytanie, słuchanie, mówienie, mowa, grób, śmierć...

Konkrétny časový význam navyše závisí aj od toho, s akým typom časového názvu sa predložka spája. Napríklad s názvami časových bodov vyjadrujú predložky význam „časového bodu“, kým s názvami časových úsekov vyjadrujú význam „časového úseku“.

V rámci podradených substantív možno identifikovať aj isté skupiny, s ktorými predložky vyjadrujú významy zreteľnejšie, a skupiny, s ktorými ich vyjadrujú menej zreteľne. Napríklad:

– predložka *na* (A.) vyjadruje význam „časového bodu“ na otázku *kedy?/kiedy?* najzreteľnejšie v spojení s názvami výročí a sviatkov, t. j. pravidelne opakovaných termínov: *na Jána, na Vianoce... // na Wielkanoc, na imieniny...*

– význam „časového úseku“ sa podčiarkuje, ak sa predložka *po* (A.) spája s časovými názvami v pluráli: *po roky, po stáročia... // po wszystkie, po wsze czasy...*

– predložka *o* (L.) vyjadruje najzreteľnejšie a najčastejšie časový bod v spojení s názvami (radovými číslovkami) hodín: *o piatej (hodine)... // o (godzinie) czwartej...*

Zriedkavým javom je opakovanie podradeného mena pred predložkou, ktoré predstavuje jeden zo spôsobov vyjadrenia významu „časovej frekvencie“. Porov. *deň po dni // noc po nocy; večer za večerom // dzień za dniem; czas od czasu.*

1.3.2 Pádový význam slov (substantív alebo ich ekvivalentov) vplyva na statickosť alebo dynamickosť časového významu v obmedzenej miere.

Statické časové odtienky (význam „konkrétneho časového bodu“, význam „približného časového bodu“, význam „relačného určenia“, význam „časového úseku“, význam „časovej frekvencie“) vyjadrujú predložky tak v spojení so statickými pádmi (lokálom a inštrumentálom), ako aj s dynamickými pádmi (akuzatívom, genitívom a datívom). Statický alebo dynamický význam pádu teda nerozhoduje o statickosti časového významu predložkových konštrukcií.

Opačný stav môžeme konštatovať pri dynamických časových významoch (význam „časového východiska“, význam „časovej hranice“), ktoré vyjadrujú predložky len v spojení s dynamickými pádmi. Konkrétne ide o nasledujúce spojenia predložiek a pádov: *od*, *z* s genitívom, *do* s genitívom, *po* s akuzatívom a *k* s datívom.

1.3.3 Význam nadradených slov (slovies) ako ďalšia zložka kontextu v nemnohých prípadoch podčiarkuje časový význam. Napríklad význam „časovej hranice“ vyniká najvýraznejšie, ak sa predložka *do* (G.) spája s dokonavými slovesami s prefixom *do-*, ktoré označujú dosiahnutie cieľa v čase (*dočkať do rána, doczekać do końca wykładu*). K zvýrazneniu daného významu tu dochádza predovšetkým v dôsledku korešpondencie predložky a predpony.

V niektorých prípadoch je vyjadrenie konkrétneho časového významu ohraničené na istý okruh slovies. Napríklad:

- význam „časového bodu“ na otázku *nakedy?/na kedy?* vyjadruje predložka *na* (A.) po slovesách pohybu a smerovania, napr. *prísť, doniesť, odkladať, poslať... // pr-
zyjechať, doniesť, presunáč...;* menej pri iných slovesách;
- predložka *po* (A.) vyjadruje v slovenčine význam „časového úseku“ po nedoko-
navých slovesách (*siať po stáročia, nosiť po štyri mesiace...*);
- význam „časovej hranice“ vyjadruje predložka *k/ku* s datívom v spojení so slove-
sami vyjadrujúcimi smerovanie (*blížiť sa k večeru, chýliť sa k poludniu... // zbližac się
ku końcowi*).

Priamy vplyv na vyjadrenie dynamického alebo statického časového významu však význam nadradených slovies nemá. Jeden aj druhý typ významov môže byť vyjadrený tak slovesami, ktoré svojím vecným významom vyjadrujú smerovanie, ako aj slovesami, ktoré smerovanie nevyjadrujú.

1.3.4 Nezanedbateľnú úlohu majú pri vyjadrovaní časového významu taktiež **d’alšie slová** tvoriace kontext okolo predložky. Ich funkciou pri časovom význame je buď jeho zvýraznenie, alebo priamo rozhodujú o vyjadrení konkrétneho významu.

Časový význam tieto d’alšie zložky kontextu podčiarkujú v nasledujúcich prípadoch:

- význam „časového úseku“ predložky *cez/przez* s akuzatívom zdôrazňuje najmä adjektívum *celý*, ktoré vyjadruje, že nejaký dej sa uskutočňuje od začiatku do konca časového úseku (porov. *narobiť sa cez celý týždeň, pracovať cez celý život // spać przez cały dzień, nie przychodzić przez cały miesiąc*);
- význam „časového úseku“ predložky *po* s akuzatívom sa rovnako zdôrazňuje ad-
jektívami *celý, všetok, dlhý, mnohý* (*hľadať po celú zimu, pracovať po všetok život*);
- význam relačného určenia predložky *s/z* s inštrumentálom sa podčiarkuje príslov-
kami *súčasne, súbežne, zároveň s // razem, jednocześnie, równocześnie z*;
- význam „časového úseku“ slovenskej predložky *do* s genitívom a poľskej pred-
ložky *w* s lokálom najzreteľnejšie vystupuje, keď sa uvádza, koľkokrát sa dej opakuje:
meniť sa tri razy do roka // zmieniać się trzy razy w roku.

O type časového významu rozhoduje širší kontext napríklad pri predložke *v/w*. Táto predložka v závislosti od neprítomnosti alebo prítomnosti prívlastku rozvíjajúceho podradené meno v lokáli vyjadruje význam „časového úseku“ alebo význam „časového bodu“: *v lete, v marci, v živote // w sierpniu, w nocy, w życiu – v nočnej hodine, v tom okamihu, v tom čase // w tej samej chwili*. Podobná situácia nastáva aj v spojení uvedenej predložky s akuzatívom. Predložka *v/w* vyjadruje časový bod pri menách, ktoré sú v prevažnej väčšine rozvíjané prívlastkom (okrem názvov dní a častí dňa, kde je prítomnosť prívlastku fakultatívna), porov. *v to leto, v ten večer, v piatok // w ten dzień, w taki wieczór, w niedzielę*. Časový úsek vyjadruje predložka *w* len v poľštine, a to bez prívlastku rozvíjajúceho podradené meno v akuzatíve (*w dzień, w godzinę*).

Inde je prítomnosť prívlastku nevyhnutná na vyjadrenie daného časového významu vôbec. Napríklad predložka *na* s akuzatívom (ak sa nespája s názvami výročí a sviatkov vyjadrujúcich opakovanie) vyjadruje význam „časového bodu“ na otázku *kedy?/kedy?* len s menami rozvíjanými prívlastkom (*na druhé ráno, na budúci piatok, na šiesty deň // na drugie śniadanie, na drugi dzień*). Podobný prípad predstavuje aj jeden zo spôsobov vyjadrenia významu „časovej frekvencie“, ktorý si vyžaduje spojenie predložkovej konštrukcie so slovom *raz* (*krát*), napr. *raz za týždeň, dvakrát do roka // raz na tydzień, raz w tygodniu*.

1.4 V súvislosti s počtom a typmi časových významov môžeme konštatovať, že medzi slovenčinou a poľštinou je zhoda. V rámci časových významov sme identifikovali v oboch jazykoch sedem statických časových odtienkov: význam „konkrétneho časového bodu“; význam „približného časového bodu“; význam „relačného určenia“: a/ význam „časového predchádzania“, b/ význam „časovej súčasnosti“, c/ význam „časovej následnosti“; význam „časového úseku“; význam „časovej frekvencie“ a dva dynamické časové odtienky: význam „časového východiska“ a význam „časovej hranice“. K rozdielom, popri mnohých zhodách, dochádza až vo vyjadrovaní jednotlivých časových významov, ktoré zachytávame v tabuľkách (porov. Tabuľka 1, Tabuľka 2). Tento spôsob je prehľadný a poukazuje nielen na zhody a rozdiely vo vyjadrovaní konkrétneho významu, ale aj na synonymiu pri vyjadrovaní čiastkových časových významov a na medzijazykovú homonymiu. Pri synonymnom vyjadrení významu uvádzame na prvých miestach vždy predložkové konštrukcie, ktoré daný význam vyjadrujú primárne.

Na pravej strane tabuliek uvádzame k jednotlivým predložkovým konštrukciám príklady, ktoré ilustrujú konkrétne významy, pričom v každom prípade sa omeďujeme na ilustráciu jedným príkladom. Slovenské príklady sme vyexcerpovali z Jarošovej *Tisícročnej včely* (Bratislava, 1984), z knihy Jána Štiavnického *Farbiar a krásna Zuzana* (Východoslovenské vydavateľstvo, 1984) a zo Slovenského národného korpusu (podkorpus „skimg“ s pôvodnou slovenskou umeleckou literatúrou a podkorpus „img“ s prekladmi umeleckej literatúry do slovenčiny). Poľské exemplifikácie pochádzajú z knihy Marie Dąbrowskej *Opowiadania* (Wrocław, 1972) a z Národného korpusu poľského jazyka. Príklady z poľského korpusu sú štylisticky rôznorodé, pretože sme používali vyhľadávač Pelcra, ktorý vyhľadáva vo všetkých typoch textov.

Tabuľka 1. Vyjadrovanie statických časových významov

STATICKE ČASOVÉ VÝZNAMY	
1. Význam „konkrétneho časového bodu“	
v/w s akuzatívom	<p><i>Žufankova partia dokončila robotu okolo hostinca koncom tretieho týždňa, v sobotu doobeda.</i> (Jaroš)</p> <p><i>Miała oczy trojakię, nie wiadomo, czy ładne, ale rano zielone, w południe modre, a wieczorem czarne.</i> (Dąbrowska)</p>
v/w s lokálom	<p><i>V tom okamihu richtár i prísediaci vyskočili z ťažkých stolcov a obstali Berku v úzkom kruhu.</i> (Štiavnický)</p> <p><i>W tej samej chwili Janek owinął się z krzykiem naokoło szyi psa, i tak przysła na niego ta pierwsza przygoda.</i> (Dąbrowska)</p>
na s akuzatívom	<p>kedy? <i>Na Petra a Pavla dozrieva v Liptove tráva.</i> (Jaroš)</p> <p>kiedy? <i>Patrząc i nie patrząc, płonęliśmy bezużyteczną, nieokrzesaną uciechą w cieniu tych drzew rozwijających się na wiosnę.</i> (Dąbrowska)</p> <p>nakedy? – <i>Niečo by sme mohli odložiť na horšie časy, – radil kotlár žene.</i> (Štiavnický)</p> <p>na kiedy? <i>Coraz więcej kobiet odkłada macierzyństwo na później, koncentrując się najpierw na karierze.</i> (Klepert)</p>
na s lokálom	<p><i>Na konci týždňa položila motyku k sedliakovým nohám.</i> (Štiavnický)</p> <p><i>Jeśli przystąpimy do sadzonkowania wczesną wiosną, ukorzenie rośliny zakwitną dopiero pod koniec czerwca albo na początku lipca.</i> (Gawryś)</p>
o s lokálom	<p><i>O tretej popoludní už kráčali cestou na Ratkovú, Sirk a Revúcu.</i> (Jaroš)</p> <p><i>Janek wędrował sam daleko w pole, jeździł konno i niebał się chodzić o zmroku.</i> (Dąbrowska)</p>
o s akuzatívom	<p><i>Viete, každý štvrtok musím chytiť vlak o tri štvrte na devät.</i>¹ (Capote)</p>

¹ Predložka *o* s akuzatívom vyjadruje v slovenčine časový bod len so zlomkovými číslovkami vyjadrujúcimi štvrt' hodiny, ktoré stoja v tomto páde. V poľštine sú tieto číslovky vždy v lokáli, preto vyjadruje časový bod len predložka *o* s lokálom.

pri/przy s lokálom	<i>Pri tej príležitosti minul päťtisíc zlatých na pohostenie široko rozvetvenej rodiny. (Jaroš)</i> <i>Chyba trafne ocenilem go przy pierwszym spotkaniu jako amatora trunków. (Ziomecki)</i>
z s genitívom	<i>Mnohé z tých čias sa zmenilo. (Hevier)</i> <i>Poprzestała jednak na szwajcarskim narzeczonym z czasów studenckich i wróciwszy panną do Polski wyszła tu za mąż. (Dąbrowska)</i>
2. Význam „približného časového bodu“	
pri s lokálom	<i>Sluha, ktorý zbojníka Bunkoša vyrušil pri odchode, sa ráno zaprisahal, že počul, ako sa tento majster necechového remesla zastrájal, že ešte príde po obecnú pečať... (Štiavnický)</i>
nad s inštrumentálom	<i>Teraz spíte, aspoň sa Vám nad ránom nebude driemať. (Šikula, 1964)</i> <i>Nie znalazł pana w pustym domu leśnika i widocznie postanowił wrócić do punktu wyjścia, bo nad wieczorem ujrzelismy go nagle przez okno. (Dąbrowska)</i>
pod s akuzatívom	<i>Dedina, cez deň rušná a podvečer (pôv. pod večer) ešte rušnejšia, teraz už začínala pomaly tíchnuť... (Šikula, 1977)</i> <i>Prace komisji powinny zakończyć się pod koniec czerwca. (Dziadul)</i>
koło s genitívom	<i>Obiad jemy koło piątej (Zalot)</i>

3. Význam „relačného určenia“	
3.1. Význam „časového predchádzania“	
pred /przed s inštrumentálom	<i>Pred mnohými, premnohými rokmi žil v dedine Slatvina chudobný tehliar. (Štiavnický)</i> <i>Nawoływali się z wilgami i kosami, krzyczeli z czajkami i przed zachodem podpatrywali dudki hukając: – Hut – hut! (Dąbrowska)</i>
3.2. Význam „časovej súčasnosti“	
s/z s inštrumentálom	<i>S východom slnka ho obrátite a môžete mu dávať kašu. (Štiavnický)</i> <i>Wniosek wrócił do Rzeszowa z końcem marca. (Wilczak)</i>
medzi s inštrumentálom	<i>Strčil si do úst cigaretu, ktorú medzi rečou vytiahol z pokrkvanej škatuľky... (Lászlóvá, 1996)</i>
3.3. Význam „časovej následnosti“	
o s akuzatívom	<i>– Porobím ešte čo treba a o hodinu sa poberiem aj ja! (Štiavnický)</i>
za s akuzatívom	<i>On, o ktorým nikdy nie bylo wiadomo, co robi za chwilę... (Dąbrowska)</i>
po s lokálom	<i>Po jeseni alebo najneskôr začiatkom decembra, keď sa Samko vráti z múrania... (Jaroš)</i> <i>Wieczorem po kolacji matka otwiera kredens. (Dąbrowska)</i>
za s inštrumentálom	<i>za vetrom prišiel dážď, prvé prudké kvapky a hneď za nimi lejak...</i> <i>Codzienny stres, problemy związane z niespełnieniem oczekiwań partnera i obawa przed utratą pracy znikają za każdym uderzeniem pejcza. (Dajtek)</i>
w s akuzatívom	<i>W dwa dni potem biegat już po ogrodzie jak szalony. (Dąbrowska)</i>

4. Význam „časového úseku“	
cez/przez s akuzatívom	<i>Zuzka cez týždeň dostala až tri listy. (Jesenský)</i> <i>Paterka przez parę dni łaził po stajni, macając rękami, niedowidzając i zloszcząc się. (Dąbrowska)</i>
za s akuzatívom	<i>Neponáhľali sa, lebo slnko bolo ešte vysoko a za dve-tri hodiny stihnú dôjsť pohodlne aj na zadné lúky. (Jaroš)</i> <i>Trzeba pamiętać, żeby się nie pomylić i nie wpisać składek za grudzień ubiegłego roku, bo te będziemy rozliczać dopiero w 2000 r. (Kittel)</i>
za s genitívom	<i>Išiel až tak ďaleko, že za tmavej noci, keď lialo ako z krhly, vyzametal naraz richtárovu i obecnú truhlicu. (Štiavnický)</i> <i>Zofii tiež za mlodu zdarzylo się coś podobnego. (Dąbrowska)</i>
v/w s lokálom	<i>Nečudo potom, že sa mnohé deti rodili v marci a apríli. (Jaroš)</i> <i>W sierpniu najstarsza dziewczynka zachorowała na tyfus. (Dąbrowska)</i>
w s akuzatívom	<i>W dwa dni wszystkie były zeprane. (Dąbrowska)</i>
na s akuzatívom	<i>Radili sa jeden večer a Samo Pichanda by aj bol pristal, aby na dva týždne odskočili do Kežmarku... (Jaroš)</i> <i>Jeździli razem „do roboty“ i „z roboty“ na fornalskich koniach a razem przepadali na całe dnie w polach, łąkach i lasach. (Dąbrowska)</i>
na s lokálom	<i>Pravidelne navštevovala mladá grófka letohrádok, kam sa utiekala na mrku, pokým nespadla noc, tá indigová mrákava. (Žáry, 1988)</i> <i>Parlament Republiki Węgier nową ustawę o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej uchwalił na posiedzeniu w dniu 27 czerwca 1995 r. (Ryszkowski)</i>
podczas s genitívom	<i>Dužo z nich zginęło podczas wojny, więc teraz musieliby być bardzo starymi ludźmi. (Płazewski)</i>
po s akuzatívom	<i>Sama chudera przeżywała po tieto dni nejednu patáliu so statkárovým čel'adníkom kočišom Imrom. (Jaroš).</i> <i>A dla nas Podhalan był i będzie po wszystkie czasy wzorcem godnym naśladowania, który całe swe życie poświęcił naszej wspólnej podhalańskiej sprawie. (Galica)</i>

pri/przy s lokálom	<i>Tehliar si pri práci pospevoval a aby mu robota šla šikovnejšie od ruky, občas ušúl'al hrudku hlíny, ktorú potom vyhodil ponad plot pred chalupu. (Štiavnický)</i> <i>Przy kolacji rozmawiali o dziecku, które zmęczone długim płaczem wreszcie usnęło. (Fink)</i>
do s genitívom	<i>Nedávno som stretol v Sirku jedného a ten sa mi bol prisahal, že do roka tri páry krpcov zoderie. (Jaroš)</i>
od (v sloven. hovor., kniž.) s genitívom	<i>Mestá Verona a Vicenza zápolili od rokov o romeovsko-júliovské dedičstvo. (Žáry, 1984)</i> <i>Błyskawicznie stanęła mu w pamięci szerczona z ust do ust od kilku dni wiadomość o jeńcach sowieckich... (Dąbrowska)</i>
śród (častejšie wśród) s genitívom	<i>szukać drogi śród (wśród) śnieżycy, wycofać się śród (wśród) ukłonów...</i>
medzi s inštrumentálom	<i>No aj to je možné, že ma rozrušila tmavá noc, ktorá sa medzi časom rozhostila po zemi... (Vujity)</i>
5. Význam „časovej frekvencie“	
za s inštrumentálom	<i>Potom ju deň za dňom pozýval na lúky, do lesa. (Jaroš)</i> <i>Wszystko w niej się skręcało i buntowało, nie mogła tak zostać, co począc z tą pewnością, że dzień będzie mijał za dniem, miesiąc za miesiącem, rok za rokiem i już patrzcie, jest starą kobietą? (Miłoś)</i>
po s lokálom	<i>Bola ku mne taká nežná ako nikdy predtým, keď som deň po dni trávila pri písacom stole, zamestnaná prekladmi odborných článkov z cudzojazyčných časopisov. (Lászlóvá, 2001)</i> <i>Zarywasz noc po nocy i będziesz niewyspana. (Ostrowicka)</i>
od s genitívom	<i>Źaźko povedať, počet rastie deň odo dňa. (Grisham)</i>
w s akuzatívom	<i>Od pięciu lat tu jestem, dzień w dzień: śnieg, mróz, deszcz czy upał. (Kowalska)</i>
za s akuzatívom	<i>Boli radi, keď sa raz za deň najedli hrachu a múky. (Krupa)</i>
do s genitívom	<i>Ved' čože je psovi, raz do roka to na neho príde, pár dní ho to drží a potom celý rok len obsikuje ploty... (Jaroš)</i>
na s akuzatívom	<i>Co najmniej raz na rok urządza się wystawy historyczne lub artystyczne. (Winczakiewicz)</i>
w s lokálom	<i>Latem podlewamy palmy obficie co drugi dzień, wiosną i jesienią raz w tygodniu, a zimą w zależności od temperatury. (Dominiewska)</i>

Tabuľka 2. Vyjadrovanie dynamických časových významov

DYNAMICKE ČASOVÉ VÝZNAMY	
1. Význam „časového východiska“	
od s genitívom	<i>Ružena sa motala po dome a dvore už od pol tretej a ledva vedela vydržať, kým hodiny odbili tri. (Jaroš)</i> <i>Od rana dom i ogród był jak w ogniu. (Dąbrowska)</i>
z s genitívom	<i>Zo začiatku jedávala menej, no zanedlho, keď im v mešci zazvonili zlatky, zjedla ráno pol barana, na obed pečené prasa a večer pol tučta husacích stehien. (Štiavnický)</i> <i>Z początku widać było wszystkich – potem zniknęli Kucza i Positek i z cienia wyglądał tylko pisarz. (Dąbrowska)</i>
2. Význam „časovej hranice“	
do s genitívom	<i>Keď kotel kúpíte a priveziete domov, musí do rána ostať na voze, aby z neho nevyleteli čary. (Štiavnický)</i> <i>Do połowy czerwca było wciąż bardzo zimno. (Dąbrowska)</i>
po s akuzatívom	<i>Ísť po tú chvíľu, trvať po koniec vojny...</i> <i>Tak pozostało i po dzień dzisiejszy. (Balmont)</i>
k/ku s datívom	<i>Už sa blížilo k večeru, keď Berka vyskočil a tak ako bol, utekal k richtárovi. (Štiavnický)</i> <i>Rok 2004 wielkimi krokami zbliża się ku końcowi. (Czenczak)</i>

1.5 V príspevku sme načrtli mimojazykové podmienky vzniku časových vzťahov a spôsob ich stvárnenia v jazyku pomocou predložkových konštrukcií, ktoré predstavujú jednu z možností ich vyjadrenia. Časový význam sme zaradili k tzv. kontextovým významom predložiek, ktoré vznikajú súčinnosťou predložky a kontextu okolo nej. Osobitnú pozornosť sme venovali opisu vplyvu jednotlivých zložiek kontextu na vyjadrovanie časového významu, pričom za najdôležitejšiu zložku rozhodujúcu o konkrétnom type časového významu sme uznali vecný význam podradených slov. Z porovnania časového významu s ostatnými sekundárnymi významami a so základným priestorovým významom nám vyplynulo, že v rámci sekundárnych významov zastáva prioritné postavenie a vo vzťahu k priestorovému významu možno nájsť mnoho paralel. Časový význam sme rozdelili na statické časové významy a dynamické časové významy. V rámci statických časových významov sme identifikovali sedem časových odtienkov a v rámci dynamických časových významov dva odtienky. Ich vyjadrovanie sme podali v tabuľkách, pretože tento spôsob je prehľadný a poukazuje nielen na zhody a rozdiely vo vyjadrovaní konkrétneho významu, ale aj na synonymiu

pri vyjadrovaní čiastkových časových významov a na medzijazykovú homonymiu. Na pravej strane tabuliek sme uviedli k jednotlivým predložkovým konštrukciám príklady, ktoré ilustrujú konkrétne významy.

Literatúra:

- BAJZÍKOVÁ, Eugénia – ORAVEC, Ján: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986. 261 s.
- DĄBROWSKA, Maria: Opowiadania. Wydanie I. Wrocław – Warszawa: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich 1972. 685 s.
- Inny słownik języka polskiego. Tom 1 – 2. Red. M. Bańko. Wydanie I. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2000. 1213 s.
- JAROŠ, Peter: Tisícročná včela. 3. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1984. 443 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala. 4. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s.
- Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966, s. 27 – 32, 619 – 676.
- ORAVEC, Ján: Slovenské predložky v praxi. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 224 s.
- Słownik języka polskiego. Tom 1– 3. Red. M. Szymczak. 1. vyd. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN 1996. 1032 s.
- Słownik współczesnego języka polskiego. Tom 1 – 2. Red. B. Dunaj. 1. vyd. Warszawa: Reader's Digest Przegląd 1998.
- ŠTIAVNICKÝ, Ján: Farbiar a krásna Zuzana. 1. vyd. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1984. 128 s.

Exemplifikácie zo Slovenského národného korpusu:

- CAPOTE, T.: Raňajky u Tiffanyho. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1966. 114 s. Preklad: Božica Vilikovská. In: Slovenský národný korpus – prim-3.0-public-img. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2007. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.
- GRISHAM, J.: Kráľ odškodného. Bratislava: Ikar 2003. 270 s. Preklad: Alena Redlingerová. In: Slovenský národný korpus – prim-3.0-public-img. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2007. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.
- HEVIER, D.: Konor: malý psík s veľkým menom. Bratislava: Hevi 1997. 68 s. In: Slovenský národný korpus – prim-3.0-public-skimg. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2007. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.
- JESENSKÝ, J.: Malomestské rozprávky. Bratislava: Petit Press 2005. 315 s. In: Slovenský národný korpus – prim-3.0-public-skimg. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2007. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.
- KRUPA, V.: Cesty kapitána Quirosa. Bratislava: Mladé letá 1982. 128 s. In: Slovenský národný korpus – prim-3.0-public-skimg. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2007. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.
- LÁSZLOVÁ, K.: Rozmarná hra osudu. Bratislava: Odkaz 1996. 168 s. In: Slovenský národný korpus – prim-3.0-public-skimg. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2007. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.

LÁSZLOVÁ, K.: A žiť sa musí ďalej. Bratislava: Motýľ 2001. 191 s. In: Slovenský národný korpus – prim-3.0-public-sking. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2007. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.

ŠIKULA, V.: Na koncertoch sa netlieska. Praha: Naše vojsko 1964. 120 s. In: Slovenský národný korpus – prim-3.0-public-sking. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2007. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.

ŠIKULA, V.: Muškát. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1977. In: Slovenský národný korpus – prim-3.0-public-sking. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2007. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.

VUJITY, T.: Videl som peklo 2. Veľký Meder: Talentum 2004. 246 s. Prel. Mária Fazekašová. In: Slovenský národný korpus – prim-3.0-public-sking. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2007. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.

ŽÁRY, Š.: Apeninský vzduch. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1984. In: Slovenský národný korpus – prim-3.0-public-sking. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2007. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.

ŽÁRY, Š.: Rande s básnikmi. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1988. 246 s. In: Slovenský národný korpus – prim-3.0-public-sking. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2007. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.

Exemplifikácie z Národného korpusu poľského jazyka:

BALMONT, K.: Poeta duszy polskiej Jan Kasproicz. Insert Publisher 1927. In: Narodowy Korpus Języka Polskiego. Dostupný z WWW: <<http://212.191.73.200:8080/WebNKJP Demo/index.jsp>>.

CZENCZAK, J.: W Pasłęku też można... Insert Publisher 2004. In: Narodowy Korpus Języka Polskiego. Dostupný z WWW: <<http://212.191.73.200:8080/WebNKJP Demo/index.jsp>>.

DAJTEK, M.: Rozkosze bólu. Insert Publisher 2000. In: Narodowy Korpus Języka Polskiego. Dostupný z WWW: <<http://212.191.73.200:8080/WebNKJPDemo/index.jsp>>.

DOMINIEWSKA, A.: Od pestki. 1995. In: Narodowy Korpus Języka Polskiego. Dostupný z WWW: <<http://212.191.73.200:8080/WebNKJPDemo/index.jsp>>.

DZIADUL, J.: Jak odebrać doktorat plagiatorowi? Insert Publisher 1995. In: Narodowy Korpus Języka Polskiego. Dostupný z WWW: <<http://212.191.73.200:8080/WebNKJPDemo/index.jsp>>.

FINK, I.: Ślady. 1996. In: Narodowy Korpus Języka Polskiego. Dostupný z WWW: <<http://212.191.73.200:8080/WebNKJPDemo/index.jsp>>.

GALICA, W.: Odszedł na wieczystą wartę red. Jan Władysław Gromada. Insert Publisher 1966. In: Narodowy Korpus Języka Polskiego. Dostupný z WWW: <<http://212.191.73.200:8080/WebNKJPDemo/index.jsp>>.

GAWRYŚ, W.: Rośliny doniczkowe. Insert Publisher 1995. In: Narodowy Korpus Języka Polskiego. Dostupný z WWW: <<http://212.191.73.200:8080/WebNKJPDemo/index.jsp>>.

KITTEL, B.: Jutro mija termin składania druków DRRB. Insert Publisher 2000. In: Narodowy Korpus Języka Polskiego. Dostupný z WWW: <<http://212.191.73.200:8080/WebNKJPDemo/index.jsp>>.

KLEPERT, K.: Obrączkofobia. Inset Publisher 1999. In: Narodowy Korpus Języka Polskiego. Dostępny z WWW: <http://212.191.73.200:8080/WebNKJPDemo/index.jsp>.

KOWALSKA, D.: Ludzie spod krzyża. Inset Publisher 1998. In: Narodowy Korpus Języka Polskiego. Dostępny z WWW: <http://212.191.73.200:8080/WebNKJPDemo/index.jsp>.

MIŁOŚ, Cz.: Dolina Issy. 1994. In: Narodowy Korpus Języka Polskiego. Dostępny z WWW: <http://212.191.73.200:8080/WebNKJPDemo/index.jsp>.

PŁAŻEWSKI, L.: Śledzie w rodzinie. Inset Publisher 1972. In: Narodowy Korpus Języka Polskiego. Dostępny z WWW: <http://212.191.73.200:8080/WebNKJPDemo/index.jsp>.

RYSZKOWSKI, M.: Ochrona tajemnicy a proces integracji z NATO. Inset Publisher 1998. In: Narodowy Korpus Języka Polskiego. Dostępny z WWW: <http://212.191.73.200:8080/WebNKJPDemo/index.jsp>.

WILCZAK, J.: Sprawa posła Ciesielskiego i rzeszowskich prokuratorów. Inset Publisher 1995. In: Narodowy Korpus Języka Polskiego. Dostępny z WWW: <http://212.191.73.200:8080/WebNKJPDemo/index.jsp>.

WINCZAKIEWICZ, J.: Biblioteka polska w Paryżu. Inset Publisher 1988. In: Narodowy Korpus Języka Polskiego. Dostępny z WWW: <http://212.191.73.200:8080/WebNKJPDemo/index.jsp>.

ZALOT, B.: Pod jednym dachem. Inset Publisher 1996. In: Narodowy Korpus Języka Polskiego. Dostępny z WWW: <http://212.191.73.200:8080/WebNKJPDemo/index.jsp>.

ZIOMECKI, M.: Lato nieśmiertelnych. 2002. In: Narodowy Korpus Języka Polskiego. Dostępny z WWW: <http://212.191.73.200:8080/WebNKJPDemo/index.jsp>.